

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingöl University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 9 | Yıl: 2017/1

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜ İFD), yılda iki kez
25 Haziran/25 Aralık basılı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atf dizin tarafından
taranmaktadır.

BÜ İFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu
yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz,
kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Sahibi / Owner / المشرف العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol University Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor /
Yrd. Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Assistants /
Ar . Gör. Hüsnü TURGUT
Ar . Gör. Eyüp SEV NÇ
Ar . Gör. Muhammed ASLAN

Yazı leri Müdürü / Editor in Chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet irin AY

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
25 Haziran 2017

Kapak ve Sayfa Tasarım
emal Medya Tasarım Of si
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd. ti.
Litros Yolu, Fatih Merkezi No: 12/210
Topkapı / stanbul - Tel: 0212 501 47 63

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BA ARAN
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusret in BOLELL
Doç. Dr. Ousama EKHTIAR
Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETK N
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Abdulnasır SÜT
Yrd. Doç. Dr. smail NAR N
Yrd. Doç. Dr. Muhit in ÖZDEM R
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet irin AY
Yrd. Doç. Dr. Bedret in BASU UY

Yazı ma Adresi / Corresponding Adress

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
12000 B NGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 - Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik Posta / E-Mail

bingolilahiyatdersigi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. brahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdulaziz BEK (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (stanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEM RCAN (stanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (bn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMC (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BE ER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Mu Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Giyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALI (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzyüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (stanbul Üniversitesi) Prof. Dr. brahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEB (stanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil Ç ÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (stanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait M EK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (nönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇEL K (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa A İRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEV Z (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (stanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAK (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Re at ÖNGÖREN (stanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzyüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. aban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. amil DA CI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. ehmus DEM R (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. uayip ÖZDEM R (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESK N (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERD (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKIR (stanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATE (nönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin Y T (Dicle Üniversitesi).

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Orhan BA ARAN (Bingöl Üniversitesi), Prof. Dr. Osamah Ali AL-FAKEER (Yarmouk University/Ürdün), Prof. Dr. Nurettin TURGAY (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Abdullah AL-RABABAH (Naif Arab University for Security Sciences/Suudi Arabistan), Prof. Dr. brahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Ousama EKHTIAR (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Nasser braheim Fadel AL-BANNA (Al-Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University/ Suudi Arabistan), Doç. Dr. Mustafa ÖNCÜ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERD M (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Metin Y T (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. smail NAR N (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bedri ASLAN (Batman Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhittin ÖZDEM R (Bingöl Üniversitesi), Yrd . Doç. Dr. Maysoon MARAZIQ (Tayba University/Suudi Arabistan), Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASU UY (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ömer TOKU (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. brahim USTA (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmoud Mohammad QADDOM (Bartın Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Cengiz MÜRSELOV (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdulnasır SÜT (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammad Noor YOSUF (nönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Faisal AL-JAWABRAH (Al-Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University/ Suudi Arabistan), Yrd. Doç. Dr. Vezir HARMAN (Namık Kemal Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE (Harran Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Marwan AL-RAYAHNAH (Motah University/ Ürdün), Yrd. Doç. Dr. Melek BA CI (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Emannullah POLAT (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Firas AL-SHAYEB (Yarmouk University/Ürdün), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZL (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Yusuf AYDO DU (Bingöl Üniversitesi), Ö r. Gör. Aslam JANKIR (Mardin Artuklu Üniversitesi).

Arap Edebiyatında Makale ve Türleri*

Sahip AKTA **

Geli Tarih: 02.05.2017, Kabul Tarihi: 30.05.2017

Öz

Makale, 16. yüzyılda Batı edebiyatında Montaigne'nin *Essais* isimli eseriyle ortaya çıkıp 19. yüzyıldan itibaren Arap edebiyatında görülmeye başlayan edebî türlerden biridir. Modern Arap edebiyatının önemli türlerinden biri haline gelen makale, birçok Arap edebiyatçısının ilgisini çekerek iki temel çizgide gelişim göstermiştir. Bunlardan birincisi, Montaigne tarzının takipçisi olarak ortaya çıkan "el-makâletu'z-zâtiyye"; diğeri de F. Bacon tarzının takipçisi olarak ortaya çıkan "el-makâletu'l-mevdû'iyye"dir. Türk edebiyatında ise makaleyi, ayrı birer tür olarak "deneme" ve "makale" adlı yazın türleri karıştırmaktadır. Arap edebiyatındaki makalenin bu iki türü, içerdiği konular ve takip edilen yöntemler açısından birçok çeşide ayrılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Arap Edebiyatı, Modern Arap Edebiyatı, Makale, Makale Türleri

* Bu makale "Arap Edebiyatında Makale ve Türleri (Abbâs Mahmûd el-'Akkâd Örneği)" adlı yüksek lisans tezimizden yararlanılarak oluşturulmuştur.

** Ar. Gör., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı Öğretim Elemanı (s-saktas@hotmail.com)

Artides and Article Types in Arabic Literature

Abstract

Article is one of the literary genres that began to be seen in Arabic literature since the 19th century with the work of Montaigne named *Essais* emerged in the 16th century in Western literature. The article which has become one of the important types of modern Arabic literature has developed in two main lines by taking at attention of many Arab literateurs. First one is "el-makâletu'z-zâtiyye" emerged as follower of Montaigne style; the other is "el-makâletu'l-mevdû'iyye" emerged as follower of F. Bacon style. In Turkish literature, article is substitute for "essay" and "article" literary genres as separate genres. These two types of articles in Arabic literature are divided into many types in terms of contained subjects and used methods.

Keywords: Literature, Arabic Literature, Modern Arab Literature, Article, Article Types

Giriş

Sosyal bir yapıda yaratılan insan, çevresiyle sürekli etkileşimindedir. Bu etkileşimin bir yönü olarak duygu ve düşününceğini kayıt altına alma arzusu, beraberinde birbirinden farklı özellikleri barındıran yazın türlerini ortaya çıkarmıştır.

16 yüzyıldan 20 yüzyıla kadarki zaman diliminde oluşan siyasal ve sosyal atmosfer, edebiyat alanında yeni türlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu türlerden biri de şüphesiz "*makale*"dir. İlk olarak batı edebiyatında ortaya çıkan "makale", 18 ve 19 yüzyılda Arap dünyasında matbaanın kurulması, gazete ve dergilerin tek tek edip yayına hayatına adım atması, "*makale*"nin Arap edebiyatında hızlı bir şekilde yayılmasını ve giderek en çok rağbet gören yazın türü haline dönüşmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada "Modern Arap Edebiyatı" döneminde en çok kullanılan bu yazın türü, incelenecektir. Arap edebiyatında "makale" konusu incelenirken çalışmaya ilgisellik kazandırmak için yer yer Türk edebiyatıyla karşılaştırma yoluna gidilecektir.

1. Kavramsal Çerçeve

Makalenin kavramsal/istilâh manasını ifade etmeden bu kavramsal manaya kaynaklık teşkil eden sözlük manasını ele almak yararlı olacaktır.

"... f ilinin masterlarından biri olan "*makale*" ( ) kelimesi; bir düzen üzere konuma, eksik veya tam olsun dilin çıkardığı

her lafız, itikat, görü¹, nazım eklinde konu ma formları olu turma², söz, inanılan ey, mecazî anlamıyla durum³ gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Makale lafzının mastar hali (-), hem cahiliye dönemi hem de ba ta slamî dönem olmak üzere sonraki dönem iirlerinde kullanılmı tır. Cahiliye dönemi airlerinden olan en-Nabi a ez-Zübyânî'nin (ö.604?) söz konusu kelimeye *Tavîl* bahriyle yazılmı kasidesinde u ifadelerle yer vermektedir:

4

“*Duydum ki; – Allah hayrını versin.- beni kınamışsın. Bu da kulakların, hoş karşılamayacağı bir şeydir. Şöyle; ‘Ben ondan intikam alacağım.’ bir söz söylemişsin. Senin gibilerden bunu duymak normaldir.*” Yine slamî dönemin muhadram airlerinden el-Hutay'e'nin (ö.59/678?) söz konusu kelimeye *Mutekârib* bahriyle yazılmı kasidesinde u ifadelerle yer vermektedir:

5

“*Bana karşı yumuşak ol. - Allah seni hidayete erdirsin.- Şüphesiz her sözün, bir yeri vardır.*” Ancak makale kelimesi örnek olarak verilen her iki beyit e de yukarıda verilen sözlük anlamlarıyla kullanılmı tır. Zira edebî bir tür olarak nesrin içerisinde yer edinen makale mef umu Modern Arap Edebiyatı olarak kabul edilen edebî dönemde ortaya çıkmı tır.

Kapsam ve muhteva ile ilgili yakla ımlar sonucu, batı men eli bu edebî tür için birbirinden farklı birçok tanım yapılmı tır. Bunlardan birkaçı öyledir:

(*Edebî*) makale; uzunluk ve konu bakımından sınırı belli olan, zorlamadan uzak, hızlı bir şekilde yazılan bir düz yazı türüdür.⁶

1 Cemâlüddin Muhammed b. Mükrim b. Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-f kr, Beyrut t.y., XI, 572-573

2 Muhammed Murtedâ b. Muhammed el-Huseynî el-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs*, Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, Beyrut 2012, XXX, 164

3 brâhîm Enîs v. d r., *el-Mu'cemu'l-vasît*, Ça rı Yay., stanbul 1989, s. 716

4 en-Nabi a ez-Zubyânî, *Divanu'n-Nâbiğâtî'z-zubyânî*, Dâru'l-ma'rifet, Beyrut 2005, s. 76

5 el-Hutay'e, *Dîvânü'l-Hutay'e*, Dâru'l-ma'rifet, Beyrut 2005, s. 109

6 Muhammed Yusuf Necm, *Fennu'l-makâle*, Daru's-sekâfe, Beyrut 1966, s. 95

*Makale; orta hacimli olan, belli bir konuyu inceleyen, yazarın bakış açısını yansıtan, düz yazı türlerinden biridir.*⁷

*Makale; yaşam olaylarını, toplum fenomenlerini tasvir eden özgür bir ifade tarzıdır.*⁸

Cemâl el-Câsım el-Mahmûd'un, Sâlih Ebû sba' ve Muhammed Abdullah'ın çalı masından yaptığı ı alıntıda; "Makale, tek bir fikir etrafında dönen, belli bir konuyu tartışmaya açan veya herhangi bir bakış açısıyla ifade eden, okuyucuyu belli bir düşünceye ikna etmeyi veya onlarda bir tür duygusallık oluşturmayı amaçlayan, orta uzunlukta akıcı ve açık bir dil, çekici ve dikkat uyandıran bir üslupla ön plana çıkan düz yazı türlerinden biridir."⁹

Ahmed Heykel'in Abdullatîf Hamza'dan yaptığı ı alıntıda; "Makale, sınırları iyice daraltılmış bir konuyu ele alan, bununla birlikte bu konuyu aşırı derecede yoğunlaşarak sunan, aynı zamanda bu konunun yaşamla iç içe bir olay olması ve konudan söz ederken toplumun muhatap alınması ve en nihayetinde üslup konusunda da bu türün beraber doğup geliştiği gazetenin gerekliliklerinden kopmaması beklenen bir düz yazı türüdür."¹⁰

Görüldü ü üzere ilgili tanımlar belli ortak noktalar üzerinde yo unla -makla birlikte bazı farklılıkları da içermektedir. Genel itibarıyla bu tanımlar, ya öncüsü Montaigne¹¹ örne indeki yalın hal göz önünde bulundurularak ya da süreçle birlikte meydana gelen de i imler dikkate alınarak yapılmı tır.

Zaman içerisinde ortaya çıkan yeni yakla ımlar, ele alınan konular ve konuların okuyucuya aktarıldı ı ileti im araçları, makaleyi hem nitelik hem de içerik olarak farklı ekillere büründürmü tür.¹² Batı men eli olan mka- lenin zamanla büründü ü bu farklı görünümleri sonucu olacak ki edebiya-

7 Mahmûd Fuleyh el-Kudâh, Merlîn Adnân el- unemiyin, "Fennu'l-makâle 'inde Mihâil Nu'ayme", *Mecelletü Câmîati Dımeşk*, XXIX, Sayı 2+I, 2013, s. 588

8 es-Seyyid Mursî Ebû Zikrî, *el-Makal ve tetavvuruh fi'l-edebî'l-mu'âsir*, Daru'l-me'ârif, b.y. 1982, s. 69

9 Cemâl el-Câsım el-Mahmûd, "Fennu'l-makâle", *Mecelletü Câmîatü Dımaşk li'l- 'Ulûmî' il- İktisâdiyye ve'l-Kânûniyye*, XXIV, Sayı 1, 2008, 449

10 Ahmed Heykel, *Tetavvuru'l-edebî'l-hadîs fi Mısır*, Dâru'l-me'ârif, b.y. 1994, s. 70

11 Michel de Montaigne, 1533-1592 yılları arasında ya amı "deneme" türünü edebiyata kazandıran Fransız dü ünürdür. Ömer Özden-Osman Elmalı, *Yeni Çağ felsefesi Tarihi*, Arı Sanat Yay., stanbul 2012, s. 32

12 Bkz. Abdullatîf Hamza, *el- Medhal fi fenni't-tahrîri's-sahafi*, Daru'l-f kri'l-'arabî, b.y. t.y., s. 222-225

tımıza “deneme” ve “makale” ekinde iki farklı tür olarak yansırken Arap edebiyatına da “makale-i zatiyye” ve “makale-i mevdüyye” ekinde aynı türün iki temel çeidi olarak yansımıştır.¹³ Makaledeki bu görünüm farklılığı, beraberinde efradına cami’ a yarına mani olacak bir tanımını ortaya koyma güçlülüüne yol açmaktadır. Dolayısıyla burada zaten sayıca çok olan tanımlara bir yenisini ekleme girişiminde bulunmak yerine makalede olması gereken temel nitelikleri söylemekle yetinilecektir.

Bunlar:

Yazarın rengiyle boyanması, iç dünyasını yansıtmaması,

İlmî, felsefî derinlikten uzak bir ekinde herhangi bir konuyu ele alması,

Serbest bir üslupla ifade edilmesi,

Sanat kaygısı taşıması,

Ciddiyet ve vakar zorunluluğunun olmaması,

Didaktik, nasihat içerikli olmaması,

Muhatap kitlesinin, umumun olması,

Uzunluk olarak orta hacim de olmasıdır.¹⁴

Makale türlerinden biri olan “*el-makâletu'l- mevdû'iyye*”yi özellikle de onun bir parçası olan bilimsel makaleyi bazı yönleriyle zikredilen niteliklerden ayrı tutmak gerekir. Zira bilimsel makale; yapısı gereği ilmî derinlik gerektirebilir, hacim olarak uzayabilir, onun muhatap kitlesi sınırlı kalabilir ve yazarının kişisel ikinci planda kalabilir.

2 Makalenin Türleri

Son birkaç asırdır fikir ve duygu aktarımında en önemli yazın araçlarından biri olan makale, neredeyse tüm dünyada ciddi bir öhrete kavuşmuştur. Hemen hemen her yazar-çizerin bir ekinde kalemını oynattığı bir alan haline gelmiştir. Kullanıcıları açısından makalenin bu kadar geniş yelpazesinin olması, ilmi konular açısından çok geniş bir zemininin olmasını sağlar. Zira yazarın ilmi konular, ona ilham veren kaynaklardır. Bunlar da tarih, insan, toplum, bilim, tabiat, uzay, astronomi, psikoloji, sosyoloji, kişisel deneyim vb. çok geniş bir alana yayılmaktadır. Durum bu olunca ma-

13 Heride bu konuya değinilecektir.

14 Bkz. Enis el-Makdisî, *el-Funûnu'l-edebiyeye ve a'lâmuhâ*, Dâru'l- 'ilmi'l-melâyîn, Beyrut t.y., s. 230-231; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 69-70

kalenin geni bir zeminin olması da tabiidir. Öte taraftan yazarın önündeki bu geni alanın onun bilgi da arcı ında ve ruh dünyasında olu turdu u yansımalar,¹⁵ kaleminden farklı renklerde ve farklı tonlarda gözlemlerin ve ya antuların belirmesini sa lamı tır. Neticede gerek yazarların ilgi alanları gerekse de sunum ekilleri, beraberinde birbirinden bazı noktalarda ayrılan makale türlerini ortaya çıkarmı tır.

Esasında bu türleri, kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün görünmemektedir. Ancak incelemede kolaylık sa layaca ından gruplandırmasının yararlı olaca ı mülhaza edilmektedir. Bu türler, ara tırmalarda esas alınan yakla ım biçimlerinin etkisiyle farklı ekillerde gruplandırılmı tır. Kimi ara tırmacılar¹⁶ dilin kullanım ekillerinden olan edebî dilin, bilimsel dilin ve gazete dilinin do ası gere i takip edilen üslubu göz önünde bulundurarak makale türlerini **edebî makale**, **bilimsel makale** ve **gazete makalesi** ekinde tasnif etmi lerdir. Kimi ara tırmacılar¹⁷ da makalenin iki önemli temsilcisi olan Montaigne'in ki isel tecrübeyi ön plana alan hür tutumu ile Bacon'un konu odaklı delillendirme tutumunun yazarlara etkisiyle makalede olu an temel üslup farklılıklarını göz önünde bulundurarak makalenin türlerini **el-makâletü'z-zâtiyye** ve **el-makâletü'l-mevdû'iyye** ekinde gruplandırmı lardır. Aslında her iki yöntemle ortaya konulan gruplandırmalar birbirlerine irca edilebilir. Bununla birlikte gruplandırma, maksada araç niteli ında oldu undan ve gruplandırma maksadı ifade etmede, özü itibarıyla çok önem arz etmedi inden burada gruplandırma ekilleri ve onları birbirlerine irca etme üzerinde durulmayacaktır. Ancak Türk edebiyatıyla paralellik kurma ve kavramların Türk edebiyatındaki kar ılıklarını kullanmanın verece i yarar dikkate alınarak ikinci yöntemin neticesi olan gruplandırma, çalı mada esas alınacaktır.

21. el-Makâletü'z-Zâtiyye /Deneme

*el-Makâletü'l-edebiye*¹⁸ olarak da bilinen “*el-makâletü'z-zâtiyye*” ( ) makalenin öncüsü ve ekillendiricisi olmakla birlikte makalenin edebî literatürde yer edinmesini sa layan; makalenin di er türü olan “*el-makâletü'l-*

15 Bkz. el-Makdisî, a.g.e., s. 232

16 Bkz. Hamza, a.g.e., s. 231-232

17 Bkz. Ousama Ekhtiar, *Fennu'l-makâle*, Eri im Tarihi, 05 Ocak 2014, el-Mevsuâtü'l- 'Arab - ye A Sitesi, ht p://www.arab-ncy.com/index.php?module=pnEncyclopedia&func=display_term&id=162366&m=1; Necm, a.g.e., s. 96

18 Ebû Zikrî, a.g.e., s. 80 el-Kudâh, el- unemiyin, a.g.e., s. 596

mevdû'iyye"nin de ortaya çıkmasına zemin hazırlayan önemli bir türdür. Fransız yazar Montaigne, bu türün öncüsü olup onu edebiyat dünyasına kazandıran kişidir. Montaigne'in "Essais" isimli eserinde içten ve sade bir üslûpla kişisel deneyim ve izlenimlerini ele aldığı yazıları, bu türün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Essais'in yayımlanmasından sonra bu tür, ya amla ilgili duyguların ve ya amla boyunca edinilen deneyimlerin ifade edildiği en yaygın yazın aracına dönüşmüştür. Duyguların ve deneyimlerin iletilmesine aracılık etmesi yönüyle "el-makâletu'z-zâtiyye", Arap edebiyatındaki "el-kasîdetu'l-inâiyye"ye benzetilmektedir. Her ikisi de okuyucuyu, yazarın veya airin ruh derinliklerine kadar götürmekte ve kalbinin gizli noktalarına ulaştırmaktadır. Ancak bu şekildeki bir yazıda duygu yoğunluğunun artması ve nazım halini alması onu "el-kasîdetu'l-inâiyye" kılarken, bu duygu yoğunluğunun azalıp nesir ekline bürünmesi onu "el-makâletu'z-zâtiyye" kılmaktadır.

Yazarın iç dünyasının ifadesi şeklinde de değerlendirilebilecek olan "el-makâletu'z-zâtiyye"nin bu ifadeler veya itiraf ar, metne dökülünce mantıksal kurgulamaya mahkûm edilmeden rahat ve serbest bir üslûpla ifade edilmesi gerekir. Aynı şekilde bu ifadeler veya itiraf ar, ö retici ve yönlendirici bir dilden uzak, okuyucusunda karıştırmada bir dost/bir arkadaşı varmış izlenimini uyandıran ve edebî zevk unsurlarıyla bezenerek onları sürükleyen bir mahiyete olmalıdır.¹⁹

"el-Makâletu'z-zâtiyye"nin okuyucuyu sürüklemesi için makalenin şekil boyutu yani plan ve üslûp yönü önem arz etmektedir. Burada plandan kasıt, ilenecek konunun derin bir tefekkür amaçlarından geçirilmesi, konuya ilgi çekecek bir başlık seçilmesi, konunun bir düzen içerisinde sunulması, gereksiz bilgilerden kaçınılması, konunun parçalarının birbirini tamamlaması, ifadelerin açık olması ve fıkri kargaşaya yol açmaması gibi durumlardır. Önemli olan hususlardan bir diğeri de ilenen konunun üslûbunun çeşitlilik göstermesidir. Bunun için bazen hicivli, bazen nükteli, bazen alaycı, bazen mizah içerikli, bazen hikâyemsi bir dil vs. kullanılmalıdır. Elbette bu yapılırken konunun yapısına ve amacına bakılmalıdır.²⁰ Burada şunu da belirtmek gerekir ki; her ne kadar "el-makâletu'z-zâtiyye" de aslolan

19 Necm, a.g.e., s. 97-99.

20 Bkz. Rebî'î Abdulhâlık, *Fennu'l-makâletu'z-zâtiyye*, Dâru'l-ma'rifeti'l-cami'a, skenderiyye t.y., s. 73-77; Hamza, a.g.e., s. 258-259.

herhangi bir kuralın ve bir düzenin olmaması gerekir ekinde bir yaklaşıma²¹ varsa da makalenin edebî değer kazanması için bu, doğru tutum olarak görünmemektedir.

Arap edebiyatında “el-makâletü’z-zâtiyye” olarak geçen makalenin bu türünü, Türk edebiyatında “deneme” karışılmaktadır. Edebiyata ait “el-makâletü’z-zâtiyye” ve “deneme” kavramları, özellikleri itibarıyla karıştırıldığında aynı şeyleri ifade etdikleri görülecektir. Her iki kavramın ait olduğu edebiyat çerçevesinde sahip oldukları özellikleri şöyle ifade edilir:

“el-Makâletü’z-zâtiyye”nin temel nitelikleri;²²

Yazarın ya amla ilgili duygularını, düşüncelerini ve deneyimlerini ifade eder.

Bu türün en iyi örneklerini Montaigne ortaya koymuştur.

Montaigne yazılarında odak kendisidir.

Sade, akıcı bir dil kullanılır.

çerik didaktik, yönlendirici bir yapı da olmamalıdır.

Herhangi bir şeyi ispat kaygısı taşınmamalıdır.

Okuyucuyu etkileyici ve ona keyif verici bir dil kullanılması beklenir.

Konu sınırlaması yoktur.

Yazarın derin bir düşünce yapısına sahip olması gerekir.

Denemenin temel nitelikleri;²³

Konu sınırlaması yoktur.

Montaigne ile birlikte ayrı bir tür olarak var olmuştur.

Kanıtlanma ve iddia etme söz konusu değildir.

çten ve samîmî bir üslûpla yazılır.

Yazarın kendine özgü düşünce ve duygularını okuyucuya aktarır.

Yazarın deneyim ve birikimlerinin okuyucuya zevk vermesi beklenir.

Estetik yapı, kuvvetli ve sağlamdır.

Öğretme amacı gütmeyiz.

Yazarın çok güçlü bir bakış açısı ve deneyimlerinin olması gerekir.

Edebiyatın kendi kaynaklarından derlenen bu nitelikler, “el-

21 Bkz. Necm, a.g.e., s. 99.

22 Bkz. Necm, a.g.e., s. 98-100, Abdulhâlık, a.g.e., s. 69-72, Hamza, a.g.e., s. 223-225.

23 Bkz. Nuret in Demir, Emine Yılmaz (Ed.) *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2010, s. 214.

makâletu'z-zâtiyye" ve "deneme" kavramlarının aynı türün iki farklı edebiyat aki isimlerinden ba ka bir ey olmadı nı ortaya koymaktadır.

Bu yakla ımın do rulu unu peki tirmek için söz konusu kavramların ait oldukları edebiyatın, onlara dair tanımlarına da yer vermek yararlı olacaktır:

*"İnsan ve insanı ilgilendiren herhangi bir konuda, kesin sonuçlara varmadan; ele alınan düşünceyi, kesin hükümler vererek değerlendirmeden; yazarın şahsî düşünce ve duygularıyla, samimiyetle ve kendisiyle söyleyişi tarzında ele aldığı yazılara deneme denir."*²⁴

*"el-Makâletu'z- zâtiyye, yazarın duygularını dile getirdiği bir düz yazın türüdür. Bu yazın, onun hal dili, gözlem ve düşüncelerinin sergisidir. Zevk ve hoşnutluk yönlerinden etki oluşturma arzusuyla bazen ciddi bir edayla bazen de latife yoluyla yazarın sosyal, bireysel sezişlerini ve izlenimlerini somutlaştırarak içine alır."*²⁵

ki farklı edebiyatın kaynaklarından alınan bu tanımlar, ana unsur itibarıyla aynı eyi ifade etmektedir. Bu ana unsur da duygularını, dü üncelerini herhangi bir ilgi ba lamında kaleme alırken yazarın ki iselli inin hâkim renk oldu u bir yazın türü olmasıdır.

Bu yakla ım, bu ekilde ortaya konulduktan sonra burada el-makâletu'z-zâtiyyenin (denemenin) çe itlerinden tespit edilenlerden önemli görülenlerinin bir kısmına kısaca de inip kalanların isimlerini zikretmekle yetinilecektir.

2.1.1. es-Sûretu' - ahsiyye / Saf-Klasik Deneme²⁶

es-Sûretu' - ahsiyye ( ) veya el-makâlu' - ahsî ( ) eklinde isimlendirilen bu çe it, özel deneyimlerin ve ya ama dair yansımaların yazarın ruhunda bıraktı ı izlerin samîmî ve sanatsal bir üslûpla ifade edilmesidir. Bu çe it, bu yönüyle ki isel bakı açısıyla özde le en "makale-i zatiyye/deneme" nin belki de en iyi çe idini te kil etmektedir. Yazar bu çe it e sıcak, samîmî bir sohbet atmosferi içerisinde bir nevi itiraf arda ve if aatlarda bulunur. Fakat bununla birlikte yazdıklarında zekâsının keskinli i, mizah algısının ı ıltıları belirir. Yazarın karakterine göre de i mekle birlikte yine bu çe it e bazen sert bazen de yumu ak bir alaycı üslûp gözlemlenir. Bu

24 Demir, Yılmaz, a.g.e., s. 214

25 Abdülhâlık, a.g.e., s. 73

26 Denemenin çe itlerini Türkçe isimlendirmelerinde yararlanılan kaynak için bakınız; Nesrin Canbek, *Yeni Türk Edebiyatında Bir Anlatı Türü Olarak Deneme*, (Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi), Mersin Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2001, s. 127- 177.

çe idin, belki de dünyanın en önemli ve ilk siması, Montaigne'dir. Arap edebiyatında ise brahim Abdulkâdir el-Mâzinî (ö.1949), Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö.1964), Ahmed Emîn (ö.1972), Mey Ziyâde (ö.1941) ve Mihâil Nu'ayme (ö.1988) bu çe idin mümtaz simaları olarak görülmektedir.²⁷

2.1.2 Makâletu'n-Nakdi'l-ctimâ'î / Güncel Deneme

Makâletu'n-nakdi'l-ictimâ'î ( ) ekinde isimlendirilen bu kısım, sosyal problemleri ele alır. Bu çe itle toplum için zararlı görülen adet ve gelenekler ile yenilik ba lamında toplumda yer edinmeye ba layan ancak olumsuz olarak de erlendirilen ahlak, giyim-ku am vs. alanlarında ortaya çıkan yeni durumlar ele tiri konusu yapılır. Aynı ekinde toplum için faydalı görülen durumlar da te vik edilir. Yazar, bu çe it eki rolüyle çevresiyle ilgili iyi bir gözlemci, kendisini ku atan toplumsal durumlarla ilgili derin uf a sahip bir mütefekkir ve ele aldı ı konuyu içeri ine uygun bir üslûpla i leyip sunan edip konumundadır. Özellikle olumsuz görülen durumlar bazen mizah yoluyla bazen de alaycı bir yolla kaleme alınır. Ahmed Emin'in "Babaların Zorbalığı" ( ) adlı makalesi, buna güzel bir örneklik te kil eder. Edebiyat dünyasını bu çe itle tanı tıran ngiliz yazar J Addison'dur. Cemâleddin el-Afgânî (ö.1897), Abdurrahmân el-Kevâkibî (ö.1902), Kâsim Emîn (ö.1908) ve Mustafâ Lutfî el-Menfelûtî (ö.1924) bu çe idin Arap edebiyatındaki önemli ahsiyetleridir.²⁸

2.1.3 Makâletu's-Sîre /Portre Deneme

Arap edebiyatında makâletu's-sîre ( ) ismiyle bilinen bu çe it e, yazarın, herhangi bir ahsın (Bu ahsın henüz hayata olan bir kimse de olabilir.) ya amından kesitler sunar. Ancak yazar burada biyograf k çalı malarda oldu u gibi herhangi bir ahsıla ilgili bütün malumatı derleyip sunmaya çalı maz. O, bu yazısıyla sadece kaleme aldı ı ahsın kendisine olan etkisini ve onunla ilgili izlenimlerini aktarmaya çalı ır. Yazar, adeta makalesine konu edindi i ahsın gözlerden uzak kalan ki ili inin üzerindeki perdeyi aralamaya çalı ır. Dolayısıyla tüm bir hayat hikâyesini sunmak yerine onun ya amından özel buldu u yönleri, dikkate de er gördü ü kesitleri açık bir dille sunmaya özen gösterir. Takip et i i sunumla okuyucuda etkile im meydana getirmeye çalı ır. Muhammed Teymûr'un "el-Akkâd ve'l-Mâzinî" bu hüviyet eki önemli denemelerden biridir. Ahmed Emîn (ö.1972), 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö.1964), Muhammed Teymûr (ö. 1973) ve Abdulazîz el-Bu râ (ö.1943) bu yapıda yazılar kaleme alan yazarlardan birkaçıdır.²⁹

27 Necm, a.g.e., s. 102-107; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 73-74

28 Necm, a.g.e., s. 107-108; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 74

29 Necm, a.g.e., s. 117-118; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 75

2.1.4 Vasfu'r-Rehelât / Gezi Nitelikli Deneme

Vasfu'r-rehelât ( ) olarak nitelenen bu kısım, yazarın seyahatleri esasında gördükleriyle (insan, hayvan, tabiat manzaraları, tarihî eserler vs.) olan etkile imini ve bunların onda bıraktı ı intibaları tasvir eder. Bu çe it makaledeki içerik, co raf bilgilerde oldu u gibi kuru bir bilgi aktarımı veya seyahatnamelerdeki gibi sadece görülenlerin tasviri yerine estetik yönü kuvvetli ve okuyucuya zevk veren bir nitelikte olması gerekir. Aynı ekilde bu çe it makalede yazar; gördükleriyle ilgili aklî ve ruhî çıkarımlarda bulunur, onlara dair mukayeselere giri ir ve nihai olarak görüntünün arkasında saklı oldu unu dü ündü ü gerçe i yakalamaya çalı ır. Bundan dolayı yazarın kıvrak ve hızlı etkile ime giren bir zekâsının olması gerekir. Ahmed Emîn (ö.1972), Mihâil Nu'ayme (ö.1988) ve 'Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö.1964) Arap edebiyatında bu minvalde makaleler kaleme alan yazarlardan birkaçıdır.³⁰

el-Makâlu'l-vasfi ( ), el-makâlu't-teemmüli ( ), el-makâlu's-sâhir ( ), el-makâlu'l-iza'î ( ), el-makâlu'l-in âi ( ), el-makâlu'l-kıasâî ( ), el-makâlu'l-intibâ'î ( )³¹ “el-makâletu'z-zâtiyye/deneme” nin di er çe itleridir. Ancak Ahmed Heykel'in dedi i gibi makale yazarların karakterlerine, kültürel birikimlerine ve de i ledi i konuya göre birçok çe ide ayrılımtır.³² Dolayısıyla “el-makâletu'z-zâtiyye” nin çe itlerini yukarıdakilerle sınırlamak do ru olmaz. Haliyle adını zikredilenler di nda “el-makâletu'z-zâtiyye” nin ba ka çe itleri³³ de mevcut ur.

2.2 el-Makâletu'l-Mevdû'iyye / Makale

Bu türün temeli F. Bacon'un³⁴ konu odaklı yazılarıyla atılımtı. 19. yüzyılın sonlarına do ru ilim/bilim adamları çe itli konularda görü , dü ünce ve teorilerini yaymak/yayınlamak için edebî makalenin/zatî makalenin alı-ageldik formundan yararlanmaya başladılar. Gazetelerin yaygınlaşması ve çe itli alanlara tahsis edilmi dergilerin çıkmaya başlaması, beraberinde yazarlara insan ve tabiat bilimlerinin tüm dallarını kapsayan yazılar kaleme

30 Necm, a.g.e., s. 115-117.

31 Bkz., Hamza, a.g.e., s. 234; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 74-77.

32 Bkz., Heykel, a.g.e., s. 74.

33 el-Mahmûd, a.g.e., s. 465.

34 Francis Bacon, 1561-1626 yılları arasında ya amı ngiliz dü ünür modern felsefenin kurucusu ve bilimcili in ilk savunucu olarak kabul edilir. Ahmet Cevzici, *Felsefe Tarihi*, Say Yay., stanbul, 2012, s. 446-447.

alıp yayımlama fırsatı sundu. Böylece edebî yönü zayıf ayan yeni bir makale türü ortaya çıkmaya başladı.³⁵ Bu yeni tür, makaleye hâkim olan ki isellik ile iç duyumun terk edildi i, sanatsal boyutun ikinci planda bırakıldı ı ve konunun merkeze alınıp aklın ve bilimin ekillendirdi i bir niteli e sahipti. Yani birinci türden mülhem ancak zikredilen farklılıkları da arz eden bir türdür. Konunun odakla tırıldı ı bu türe, bu yönünden hareketle “*el-makâletü'l-mevdû'ıyye*” ( ) denilmi tir.

Aklilik, bilimsel güvenilirlik, dilsel titizlik, sa lam öncüllere bina edilmi sonuçlar “*el-makâletü'l-mevdû'ıyye*” de dikkat çeken yapısal özelliklerdir. Bilim, siyaset, edebiyat, sosyoloji, felsefe, tabiat bilimleri gibi neredeyse sınırsız addedilebilecek ilham kaynakları olan bu türün dikkat çekilen yapısal nitelikleriyle birlikte okuyucuyu kendine çeken ve ona keyif veren bir hüviyete sahip olması gerekir. Bunun için mu lâk ibarelerden, teknik kavramlardan, içi bo lafızlardan ve bilim diline ait kuruluk ile so ukluktan uzak olmalıdır. Ayrıca bu türde okuyucunun dikkatini çekecek herhangi bir konunun, ince ve zevk verecek bir üslûpla i lenmesine özen gösterilmelidir.³⁶ te “*el-Makâletü'l-mevdû'ıyye*” nin bu yönü, onu birinci türle aynı zemine ta ımakta ve birinci türün hâkim rengi olan yazarın ki iselli i bu tür için bu noktada ortaya çıkmaktadır.³⁷

“*el-Makâle-i mevdû'ıyye*” nin yukarıda ortaya koydu umuz nitelikleri, birçok yönüyle Türk edebiyatının edebî türlerinden olan “*makale*” yi andırmaktadır. Türk edebiyatının “*Bir gazete ve dergide yayımlanmak üzere yazılan ve herhangi bir konuyu inceleyen yazı türüne makale denir. ... Makaleler çeşitli konular hakkında bilgi vermek ve fikirleri açıklayıp ispat etmek için yazılan yazılar olduğu için temel unsuru fikirdir.*”³⁸ ekindeki makale tanımı bu dü üncemizi teyit etmektedir.

“*el-Makâletü'l-mevdû'ıyye*” de konu i lenirken çe itli argümanlarla peki tirilmesi beklendi i gibi okuyucu tarafından açık ve do ru bir ekilde anlaşı lması için de konuyla hedef enerinin sa lam bir planlamasının olması da beklenir. Zira planlama, konuyla amaçlanan ey, için bir pusula i levini

35 Bkz. Necm, a.g.e., s. 130; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 77.

36 Bkz. Ousama Ekhtiar, *Fennü'l-makâle*, Eri im Tarihi, 05 Ocak 2014, el-Mevsuâtî'l- 'Arab - ye A Sitesi, ht p://www.arab-ncy.com/index.php?module=pnEncyclopedia&func=display_term&id=162366&m=1.

37 Necm, a.g.e., s. 130.

38 Bkz. Tuncer Gülensoy, *Türkçe El Kitabı*, Bizim Gençlik Yay., Kayseri 1995, s. 274.

görür. Planlaması yapılan bir makalenin her parçası, birbirini teyit edeninden bu parçalardan her biri öncesiyle ili kilendirildi inde sonuç; sonrasıyla ili kilendirildi inde ise öncül görevini yüklenmi olacaktır.³⁹ Bunun için de planlanması yapılan bir metnin, üç ana unsurdan; mukaddime/giri , ‘arz/geli me ve hatime/sonuç olu ması gerekir. Mukaddime/giri , genel kabul gören bilginin öz bir ifadeyle ve dikkat çekici bir üslûpla sunuldu u geli meye hazırlık niteli indeki kısımdır. ‘Arz/geli me, konunun omurgasını olu turan kısımdır. Ana f kir burada i lenip besleyici unsurları ortaya konur. Çe itli çıkarımlar bu kısımda yapılip hikâye, olay, alıntı vs. desteklenir. Hatime/sonuç, ula ilan sonuç veya sonuçların ortaya konuldu u yerdir. Bu bölüm, makalenin okuyucusunun metinden amaçlananı açık ve öz olarak kar ısında buldu u bölümdür.⁴⁰

Çe itli boyutlarıyla ortaya konulmaya çalı ılan bu tür, bugün Arap edebiyatında belki dünya edebiyatında hâkim olan⁴¹ türdür. Konu merkezli olan bu tür, i lenen konuya göre birçok çe ide ayrılmı tur. Örnek kabilinden bazısına dair kısa bilgi verdikten sonra geri kalanının isimlerine yer vermekle yetinilecektir.

221. Ele tîrel Makale

Edebiyat ve sanat alanındaki tenkidi kapsayan “*el-Makâletu’n-nakdiyye*” ( ), geçmi i Avrupa edebiyatının erken dönemlerine kadar uzanır. İngiliz edebiyatçı John Dryden 1668 yılında tiyatral iir hakkında kaleme aldı ı uzunca makalesi, bu çe idin makale tarihi içerisindeki yerini almasını sa lamı tur. Sonraki süreçte yazarlar, edebiyatın farklı edebî konularında ele tîrel ve tahlîli yazılar kaleme almı lardır. Ancak bu çe idin; yaygın modern manasıyla ortaya çıkması, edebî dergilerin yayın hayatına girmesiyle olmu tur.

Bu çe it e ele tîrmen, ya bir edebî ekolün bakı açısı ya da baskın/hâkim edebî teoriler çerçevesinde edebî tenkit e bulunur. Ele tîrmenin kritik gücü; biraz da onun edebî zevki, analiz yetene i ve yorumlama kabiliyetine ba lıdır. Bu çe it e önemsenen ey ise yazarın ya da ele tîrmenin makalesini ele alırken tek bir konuyla sınırlı kalması, yargıları anla ılır olması ve ki isel duygularının etkisinden uzak kalıp yorumlarında dengeli olmasıdır. Arap

³⁹ Necm, a.g.e, s. 130-131.

⁴⁰ Ebû Zikrî, a.g.e., s. 71; Necm, a.g.e., s. 131; Hamza, a.g.e., s. 285.

⁴¹ Necm, a.g.e., s. 131-132.

edebiyatında Abbâs Mahmûd el-'Akkâd (ö.1964), brahim Abdulkâdir el-Mâzinî (ö.1949), Ahmed Emîn (ö.1972) ve Tahâ Hüseyyin (ö.1973)⁴² bu çe idin seçkin simalarıdır.

222 Felsefî Makale

"*el-Makâletu'l-felsefiyye*" ( ), felsefe alanına giren konuların analiz edildi i ve yorumlandı ı makale çe ididir. Yazar bunu yaparken konunun asıl dayanaklarını, belirlemeye çalı ır. Bununla birlikte ele aldı ı konuyu çok dikkatli ve açık bir ifadeyle ortaya koyar. Çünkü bu çe it yazılarda alanın yapısının gere i olan ku kuyu artırmak yerine gidermek hedef enmelidir. Burada belki en önemli ey yazar, herhangi bir felsefî yazıdan farklı olarak edebî bir dil ve üslûp ile konuyu ele alır ki; onu edebî bir tür kılan da bu yöndür.

Arap edebiyatında Ahmed Lutfi es- Seyyid (ö.1963), Zekî Necîb Mahmûd (ö.1993), Ahmed Fuâd el-Ehvânî (ö.1970), smâil Ali Edhem (ö.1940)⁴³ bu çe idin ön plana çıkan önemli yazarlarından birkaç tanesidir.

223 Tarihî Makale

Geçmi herhangi bir dönem, ihtilal, tarihî ki ilik vs.nin tarih veya tarihçinin dil ve üslûbuyla de il; edebî dil ve nesir yöntemleriyle ele alınıp incelendi i makale çe ididir. Arap edebiyat kaynaklarında "*el-makâletu'l-tarihîyye*" ( ) olarak geçmektedir. Yazar tarihî bir konuyla ilgili bilgi, belge, olay vs. topladıktan sonra bunlar arasından seçimlerde bulunur, bir kurgu olu turur ve çe itli yorumlarda bulunarak bir olay bütünlü ü içeri-sinde bunun sunumunu yapar. Yazar hikâye diliyle ele aldı ı bu yazısında kendi karakterini gizlerken olabildi ince insanî unsurları ön planda tutmaya çalı ır.

Çe itli gazete ve dergilerde tarih içerikli yazılar kaleme alan Abdulkâdir Hamza (ö.1941) ve Abdurrahmân er-Raf 'î (ö.1966) Arap edebiyatının bu nev'inde tanınan seçkin yazarlarındandır.⁴⁴

224 Bilimsel Makale

Arap edebiyatında "*el-Makâletu'l- 'ilmiyye*" ( ) olarak bilinen bu çe it, esasında kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi her-

42 Necm, a.g.e., s. 132; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 77.

43 Necm, a.g.e., s. 132; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 77.

44 Necm, a.g.e., s. 133; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 78.

hangi bir bilim/îlim dalında uzman bir kimsenin, alanıyla ilgili tespit et i i bir problemi veya bir teoriyi bilimsel bir yöntem ve dil ile alıp inceledi i kısımdır. Bu kısım, inceleme alanımız dı ında kalmaktadır. Di er kısım ise bilimsel ilerlemelerin, geli en ve de i en dünyanın tetikleyicisi olmasından ötürü herhangi bir bilimsel geli menin/îlerlemenin veya bilimin herhangi bir konusunun günlük, haftalık, aylık vs. bir gazete ve dergide umuma yönelik bilgilendirme veya ilgililerin merakını gidermeye matuf edebî bir üslûpla ele alınıp i lendi i makale çe ididir. Bu makale çe idinin okuyucularının tümüne hitap edebilmesi için olabildi ince bilimsel terminolojinin az kullanılması, basit bir dille kaleme alınması, okuyucunun ihtiyaç duyacağı bilimsel bilgi olması, yazarın ki ili nin bilimselli in önüne geçmemesi ve edebî zevki barındıran bir üslûpla kaleme alınması gerekir.

Yakûb Sarrûf (ö.1927) ve Muhammed Re âd et-Tübâ (ö.1992) bu çe idin Arap edebiyatında me hur olan yazarlarındandır.⁴⁵

Makâletu'l- 'ulûmi'l-ictimâ'î ( ), el-makâlu's-siyâsî ( ) ve el-makâlu's-sahafî ( ); el-makâletu'l-mevdû'îyye türünün, tespit edebildi imiz⁴⁶ di er çe itlerindedir.

Makalenin her iki (el-makâletu'z-zâtiyye/el-makâletu'l-mevdû'îyye) türü ile ilgili verilen bu bilgilerden sonra imdi de bu iki türe yönelik verilen bilgilerin pratik de er kazanması için her iki türden birer örnek vermek uygun olacaktır. Bu örneklerden birincisi, makalenin türlerinden olan “el-makâletu'z-zâtiyye” türünün birçok çe idinden “makâletu'n-nakdi'l-ictimâ'î” çe idine ait olacaktır. “Makâletu'n-nakdi'l-ictimâ'î” çe idine örnek olarak sunulacak makale, Ahmed Emîn'in “*Sultatu'l-Âbâ' / Babaların Zorbalığı*” adlı makalesinden bazı kesitler olacaktır.

Ahmed Emîn, ortalama be -altı sayfa süren makalesinin ba tarafında geleneksel baba prof lini ortaya koyduktan sonra sözü kendi döneminin sosyal ko ullarında ortaya çıkmaya ba layan baba prof li hakkında diyaloglar ekinde hicivli bir dil kullanarak ele tirel bir yakla ım sergilemektedir.

45 Hamza, a.g.e., s. 269-272; Necm, a.g.e., s. 133

46 Necm, a.g.e., s. 133; Ebû Zikrî, a.g.e., s. 78

.....

:

.....

.
.....

Ahmed Emîn, bu minvaldeki sözleriyle geleneksel baba prof lini zımî bir övgüyle ifade etikten sonra sözü kendi dönemindeki baba prof line getiriyor. öyleki:

:

...

...

:

:

.

:

.....

...

:

...

!

:

... : .

: -

.

....

.....

Yazar, sırayla aileyi olu turan bireylerin, aile reisi olan babayla olan diyaloglarını ironik bir üslûpla aktarıyor. Sonrasında aile reisinin diliyle toplumsal de i imlerin aile özelinde toplumda meydana getirdi i problemleri alayla karı ık bir hicivle okuyucunun dikkatine sunuyor.

Örnek olarak sunulacak makalelerden ikincisi, makale türlerinden “el-makâletü'l-mevdû'îyye” ait olacaktır. Kendi içerisinde birçok çe ide ayrılan “makâle-i mevdû'îyye” nin daha önce de aktarıldı ı üzere bir çe idi de “bilimsel makale” ( ) idi. Bu örne imiz de Abdullatîf Hamza'dan alıntı yapt ımız Muhammed Re âd et-Tûbâ'ya ait “*el-Uzunu's-Sihriyye (Sihirli Kulaklar)*” adlı bilimsel makalesinden bazı kesitler olacaktır.

M. Re âd et-Tûbâ ortalama üç-dört sayfalık olan bu makalesine konu edindi i bilimsel ke f hazırlayan ortamdan söz ederek ba lıyor. Daha sonra bu icada dikkatleri çeviren olaydan söz ediyor.

48

” “

....

Yazar dikkatleri bu icada çeviren tarihi olayı aktardıktan sonra radar cihazının günümüze kadar ilgi oda ında olmasını gerektiren durumdan söz ediyor. Ardından cihazla ilgili teknik bilgileri kısa ve basit bir dille ifade etikten sonra bu ke fe mülhem olan yarasadan ve bu ba lamda onunla ilgili yapılmı çalı malara de iniyor.

....

....

.....

Yazar ara tırmalarda elde edilen bulgulardan ve bu bulguların anlaşılması noktasında duyum bakımından yarasa ile insanın mukayesesine yer verir. Devamında ses ve ses frekanslarından ve bu verilerin teknolojiye dönüştürülmesinden söz etikten sonra konuyu u cümlelerle başlıyor:

Makalenin her iki türünden bazı kesitlerin aktarıldığı bu iki örnekten hareketle şöyle denilebilir:

el-Makâletü'z-zâtiyyede ön plana çıkan şey, yazarın i ledi i konu ile ilgili duygu ve dü ünceler iken; el-makâletü'l-mevdû'iycede ön plana çıkan şey yazarın i ledi i konudur.

el-Makâletü'z-zâtiyyede önemli olan nokta, yazarın konu ile ilgili güçlü duygu ve dü ünceleri iken, el-makâletü'l-mevdû'iycede önemli olan nokta, yazarın i ledi i konuyla ilgili takip et i i sistematik ve o sistemati i olu turan parçalarının birbiriyle tutarlı ve takviye edici nitelikte olmasıdır.

el-Makâletü'z-zâtiyyede yazarın ki iselli i, neredeyse temanın kendisi iken, el-makâletü'l-mevdû'iycede yazarın ki iselli i temanın sunum ekli ve üslûbuyla ilgilidir.

el-Makâletü'z-zâtiyyeyi de erli kılan yazarın herhangi bir olguyla ilgili gözlem ve tefekkürün sanatsal bir üslûpla sunulmasıdır. el-makâletü'l-mevdû'iyeyi de erli kılan ise sanatsal yönün göz ardı edilmemekle beraber i lenen konunun sa lam ve do ru veriler üzerine in a edilerek akıcı ve anlaşılır bir dille sunulmasıdır.

ki türe ait bu iki makaleyle belirlenmeye çalışılan farklılıklar, M. Yusuf Necm'in u ifadeleriyle genelle tirebilir: “Zâtî makale yazarın karakteristik

yapısını ortaya koymayı hedeflerken, *Mevdu'î* makale karışıklık ve kapalılığa yol açan zihni bulanıklıktan uzak, açık ve yalın bir halde konuyu ortaya koymayı hedefler. Öte yandan *zâtî* makale, herhangi bir kuralla sınırlandırılmaksızın üslûbunda ve sunum yönteminde özgür bir tutum sergilerken; *mevdu'î* makale, sunumda, tartışmada, öncülleri arz etmede ve sonuçları ortaya koymada konunun gerekliliklerini göz önünde bulundurmaya özen gösterir. Fakat bunlarla birlikte ikisi de aynı kaynaktan ortaya çıkıyor ki, o da yazarın herhangi bir şeyi ifade etmede sergilediği ısrarlı tutkusudur."⁴⁹

Sonuç

Arap edebiyatı tarihinin ilk dönemi olan cahilîyeden itibaren sözlük anlamıyla kullanılagelen makale, edebî bir tür olarak ise modern dönemde kullanılmaya başlandı. Modern dönemde yeni edebî bir tür olarak görülmeyle başlayan makale için farklı birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlamalar, tarihsel süreç içerisinde makalenin kapsam ve üslûbunda meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır.

Arap edebiyatında makale, batıda elde edilen siyasal başarıların ve teknolojik gelişmelerin olduğu ve atmosferin etkisiyle "Modern Arap Edebiyatı" diye isimlendirilen dönemde görülmeye başlandı. Bu edebî dönemde makale, Montaigne'de olduğu gibi kişisel ön plana çıktı ve "el-makâletu'z-zâtîyye" ve Bacon da olduğu gibi işlenen konunun merkeze alındığı "el-makâletu'l-mevdû'îyye" olmak üzere iki temel çizgide gelişimini sürdürmüştür.

Türk edebiyatında ise bu türlerin, birbirinden bağımsız iki ayrı yazın ekli olan "deneme" ve "makale" isimleriyle edebî türler arasında yer aldığı görülmektedir. Makalenin türleri, söz konusu her iki edebiyata da ele alınan konunun ilgili olduğu alan veya konunun işleniş sırasındaki takip edilen üslûba göre kendi içerisinde birçok çeşide ayrılmaktadır.

Kaynakça

Abdulhâlık, Rebî'î, *Fennu'l-makâletu'z-zâtîyye*, Dâru'l-ma'rifeti'l-cami'a, s-kenderiyye t.y.

Canbek, Nesrin, *Yeni Türk Edebiyatında Bir Anlatı Türü Olarak Deneme*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2001.

⁴⁹ Necm, a.g.e., s. 97.

- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yay., stanbul 2012
- Demir, Nuret in, Yılmaz, Emine (Ed.), *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Nobel Yayın Da ıtım, Ankara 2010
- Ebû Zikrî, es-Seyyid Mursî, *el-Makal ve tetavvuruhu fi'l-edebi'l-mu'âsir*, Daru'l-me'ârif, b.y. 1982
- Emîn, Ahmed, *Feyzu'l-hâtır*, Muesset-u hindâvî li' -ta'lîm ve's-sekâfe, I-II, Kahire 2012
- Enîs, brâhîm v. d r., *el-Mu'cemu'l-vasît*, Ça rı Yay., stanbul 1989
- Gülensoy, Tuncer, *Türkçe El Kitabı*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1995
- Hamza, Abdullatîf, *el- Medhal fi fenni't-tahrîri's-sahafi*, Daru'l-f kri'l- 'arabî, b.y. t.y.
- Heykel, Ahmed, *Tetavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısr*, Dâru'l-me'ârif, b.y. 1994
- el-Hutay'e, *Dîvânu'l-Hutay'e*, Dâru'l-ma'rifet, Beyrut 2005
- bn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru'l-f kr, I-VI, Beyrut t.y.
- el-Kudâh, Mahmûd Fuleyh, el- unemiyin, Merlîn Adnân, "Fennu'l-makâle 'inde Mîhâil Nu'ayme", *Mecelleti Câmiati Dimeşk*, C. 29, Sayı 2+I, 2013
- el-Mahmûd, Cemâl el-Câsım, "Fennu'l-makâle", *Mecelletü Câmiatiü Dımaşk li'l-'Ulûmi'il-İktisâdiyye ve'l-Kânûniyye*, C. 28, Sayı 1, 2008
- el-Makdisî, Enîs, *el-Funûnu'l-edebiyye ve a'lâmuha*, Dâru'l- ' lmi'l-melâyîn, Beyrut t.y.
- Necm, Muhammed Yusuf, *Fennu'l-makâle*, Daru's-sekâfe, Beyrut 1966
- Özden, Ömer, Elmalı, Osman, *Yeni Çağ felsefesi Tarihi*, Arı Sanat Yay., stanbul 2012
- el-Zebîdî, Muhammed Murtedâ b. Muhammed el-Huseynî, *Tâcu'l-'arûs*, Dâru'l-kutubi'l- 'ilmiyye, I-XXXXII, Beyrut 2012
- ez-Zubyânî, en-Nabi a, *Divanu'n-nâbiğâti'z-zubyânî*, Dâru'l-ma'rifet, Beyrut 2005

nternet Kaynakları

- Ekhtiar, Ousame, *Fennu'l-makâle*, Eri im Tarihi, 05 Ocak 2014, el-Mevsuâtî'l-'ArabiyeA Sitesi, ht p://www.arab-ncy.com/index.php?module=pnEncyclopedia&func=display_term&id=162366&m=1.